

زندیان

- مراحل مختلف حکومت سلسله زندیان در ایران (1160 – 1209 ه. ق)
- 1- مرحله اول از مرگ نادر تا روی کار آمدن کریم خان (1160 – 1165 ه. ق)
 - 2- مرحله دوم از قدرت یابی کریم خان زند تا فوت او (1165 – 1193 ه. ق)
 - 3- مرحله سوم : از مرگ کریم خان تا غلبه آقا محمد خان قاجار بر لطفعلی خان زند (1193 – 1209 ه. ق)

از مرگ نادر تا روی کار آمدن کریم خان

(1160-1165 ه .)

الف: خاستگاه و اصل و نسب ایل زند
ب: توسعه طلبیهای اولیه کریم خان
ج: پیمان سه جانبه میان مدعیان قدرت

عزیمت کریم خان به کردستان

درگیری های خان های زند رقیب بر اساس اتحاد سه گانه کریم خان مامور فتح تهران ، قزوین و عراق شده بود (منظور از عراق ، عراق عجم است یعنی کرمانشاه ، همدان ، کردستان) وی توانست بدون خونریزی نواحی را به تصرف در آورد ولی کرمانشاه رانوانست تسخیر کند زیرا این ناحیه در زمان نادرشاه مرکز توپخانه و مهمات وی بود . سپس به طرف سنندج و کردستان رفت ، بزرگان این محل او را مورد استقبال قرار دادند و علت حمایت این مناطق از کریم خان این بود که حاکم آنها قبلا به حمایت از کریم خان رفته بود

د: شکست اتحاد میان مدعیان قدرت و آغاز رقابت بین آنان

درگیری های خان های زند رقیب

درگیری های خان های زند رقیب

مخالفت و دشمنی کریم خان و علی مردان خان با ابوالفتح خان

- 1- چون ابوالفتح خان از طرف شاهرخ شاه حاکم اصفهان و عراق شده بود.
- 2- ترس کریم خان و علی مردان خان از اینکه مبادا ابوالفتح خان قصد سلطنت داشته باشد .
- 3- گروهی از خوانین نادری که در خدمت ابوالفتح خان بود قصد داشتند او را به سلطنت برسانند .

بابا خان بختیاری :

عموی علی مردان خان که پس از به قتل رسیدن ابوالفتح خان از سوی علی مردان خان حاکم اصفهان شد اما کریم خان سرانجام او را برکنار کرد .

کریم خان از میان مدعیان مختلفش از طرف شاهرخ شاه خطری احساس نمی کرد ، چون :

- 1- زیرا شاهرخ خود فردی نابینا و کم توان بود .
- 2- گرفتاریهای شاهرخ در مواجهه با ازبکها و افغانهای ابدالی باعث می شد که کریم خان هیچ تهدیدی از جانب وی مرتکب نگردد

حکومت کریم خان زند

(1165 – 1193 ه . ق)

1- مبارزات کریم خان و آزاد خان

در عهد زندیه روابط ایران و عثمانی جنبه سیاسی داشت گرچه روابط بازرگانی نیز وجود داشت . موضوعات اصلی روابط دولت ایران و عثمانی عبارت بود از زمانی که در خوزستان مشغول سرکوبی قبایل اعراب سرکش جنوبی بود ، والی بغداد به خان زند اطلاع داد دولت عثمانی با ارسال آذوقه و کشتی سپاه زند را یاری خواهد کرد . اما هنگام درگیری دولت عثمانی دو کشتی کوچک و یک قایق تشریفاتی کوچک ارسال کرد و چون خان زند اعتراض کرد اطلاع داد متأسفانه به علت قحطی و کمبود غلات در منطقه کمک بیشتری برایش مقدور نیست 1- از اهالی کابل بود .

2- بعد از تصرف شهر کابل به دست نادر (1150 ه . ق) به خدمت او درآمد و تا پایان کار پادشاه افشار به وی وفادار ماند.

3- پس از شکست ابراهیم خان از شاهرخ شاه فرصت را غنیمت شمرده ارومیه را تصرف کرد و به حکومت در قسمتی از آذربایجان پرداخت.

. دلیل دلسردی سرداران کریم خان در نبرد با آزادخان :

1- خسته بودن سپاهیان خان زند .

2- تمایل آنها به صلح با آزاد خان .

علت شکست سپاه زند در نبرد سیلاخور از آزاد خان :

1- ضعف تجهیزات جنگی .

2- کمی افراد در این نبرد باعث شد که علی رغم رشادت و از خود گذشتگی کریم خان شکست بخورند

2- مبارزات کریم خان با محمد حسن خان قاجار

او رئیس قبیله ایل قاجار و پسر فتحعلیخان قاجار بود او در اواخر عمر نادر بر اثر ایجاد بلواهای متعدد در استرآباد شکست یافته بود به میان ایلات یموت فرار کرده بود . چون از شاهی علیقلی خان مطلع می شود به خدمت او می رود او پس از اندکی به علت بدگوئیهای که مخالفان وی از او می کنند . از اردوی شاه فرار کرده به طرف ترکمانان یموت برمی گردد عادلشاه که از فرار محمد حسن خان قاجار مطلع می شود به تعقیب فراریان پرداخته و در یک حمله غافلگیرانه شکست سختی بر وی وارد آورد

3- کریم خان بر مسند قدرت

شاه اسماعیل سوم صفوی و نقش او در اختلافات سیاسی

1- از نوادگان شاه سلطان حسین صفوی بود

2- پس از اتحاد سه گانه میان کریم خان ، علی مردان خان و ابوالفتح خان تصمیم گرفته شد شاه اسماعیل سوم در اصفهان بر تخت پادشاهی نشیند .

3- اما علی مردان خان نقض پیمان کرد و در جنگی که میان کریم خان و علی مردان خان روی داد شاه اسماعیل سوم با بسیاری از بزرگان و سپاهیان همراهش به کریم خان زند پیوستند .

4- کریم خان زند تا آخر عمر خود همواره او را به عنوان پادشاه ایران قلمداد می کرد و خود را وکیل مردم

عنوان می کرد .

5- در جریان جنگهایی که بین کریم خان و محمد حسن خان قاجار روی داد شاه اسماعیل با تمام سپاهیان خود به محمد حسن خان قاجار پیوست . پس از آن تا هنگام مرگش به عنوان شاه صوری و کاذب ایران در خدمت قاجارها زندگی می کرد

الف : شورش تقی خان ارانی
ب: شورش حسینقلی خان جهانسوز

پس از شکست و قتل محمد خان قاجار فرزندان او آقا محمد خان، حسین قلی خان، مرتضی قلی خان، مصطفی قلی خان، پس از چهار سال سرگردانی به دربار کریم خان زند پناهنده شدند، کریم خان نیز در پناه رافت و حسن سلوک حسینقلی خان را به حکومت دامغان گماشت او نیز علت جوانی و ندشتن تجربه کافی تحت تاثیر گفته های اطرافیان سر به شورش برداشت . حسینقلی خان را به علت بیرحمی و ظلم و بیداد سخت کشتی جهانسوز خوانده اند

ج: کریم خان زند و اعراب بنی کعب

به سال 1178 فرستاده ای از سوی والی بغداد به خدمت کریم خان رسید اعلام کرد اگر کریم خان قبیله بنی کعب را که مزاحمتهایی برای دولت عراق ایجاد کرده اند سرکوب کند دولت عثمانی با در اختیار گذاشتن کشتی و آذوقه او را یاری خواهد کرد . خان زند با این پیشنهاد موافقت کرد اما به هنگام درگیری بین خان زند و افراد قبیله بنی کعب هیچ گونه کمکی از جانب دولت عثمانی مشاهده نکرد . در این زمان شیخ سلیمان رئیس قبیله بنی کعب کسی را نزد کریم خان فرستاد و به وی اعلام کرد قبیله اش به راحتی در خاک ایران زندگی می کند و حاضر است مطیع کریم خان باشد . کریم خان این پیشنهاد را پذیرفت این عمل کریم خان موجب نارضایتی عثمانی ها و انگلیسیها وارد آورده بود و آنها از کریم خان توقع داشتند این قبیله راسرکوب کند نه بنای دوستی و همکاری را گذارد

د: اتحاد کریم خان و اعراب بنی کعب و مخالف عثمانیها و انگلیسیها نسبت به این عمل

به سال 1178 فرستاده ای از سوی والی بغداد به خدمت کریم خان رسید اعلام کرد اگر کریم خان قبیله بنی کعب را که مزاحمتهایی برای دولت عراق ایجاد کرده اند سرکوب کند دولت عثمانی با در اختیار گذاشتن کشتی و آذوقه او را یاری خواهد کرد . خان زند با این پیشنهاد موافقت کرد اما به هنگام درگیری بین خان زند و افراد قبیله بنی کعب هیچ گونه کمکی از جانب دولت عثمانی مشاهده نکرد . در این زمان شیخ سلیمان رئیس قبیله بنی کعب کسی را نزد کریم خان فرستاد و به وی اعلام کرد قبیله اش به راحتی در خاک ایران زندگی می کند و حاضر است مطیع کریم خان باشد . کریم خان این پیشنهاد را پذیرفت این عمل کریم خان موجب نارضایتی عثمانی ها و انگلیسیها وارد آورده بود و آنها از کریم خان توقع داشتند این قبیله راسرکوب کند نه بنای دوستی و همکاری را گذارد

ر: شورش میر مهنا
 ز: میرمهنا و انگلیسیها

کریم خان برای سرکوبی میرمهنا به نیروی دریایی نیاز داشت و او به انگلیسیها داد تا آنان و سایل بحری و نیروی لازم را در اختیار خان زند گذارند ولی انگلیسیها عملاً فقط یک کشتی کوچک در اختیار او قرار دادند که باعث بدبینی و رنجش کریم خان نسبت به انگلیسیها شد دلیل عدم همکاری انگلیسیها با خان زند در سرکوب میرمهنا این بود که انگلیسیها می خواستند با خودسری های میرمهنا درخارک شرکتهای هلندیها به طور کامل سرکوب شود
 و: سرکوبی شورش میر مهنا

روابط و مناسبات خارجی ایران در دوران زندیه

روابط ایران با هند در عهد زندیه بسیار دوستانه بود و بیشتر جنبه بازرگانی ، تجاری داشتارتباط ایران با کشورهای اروپائی و همچنین کشورهای همسایه از عهد صفویه به بعد به صورت روابط سیاسی - بازرگانی صورت می گرفت . هر یک از دولتهای اروپائی جهت پیشرفت در این زمینه ، تلاشهای زیادی می کردند . انگلیسیها ، هلندیها ، فرانسویها با ایجاد شرکتهای و کمپانیهای شرقی و ساخت دفتر نمایندگی که از زمان صفویان اقدام به این کار کرده بودند ، جای پای خود را در امر تجارت و بازرگانی محکم کرده بودند .

روابط ایران با کشورهای همسایه عثمانی و روس بیشتر دارای جنبه های سیاسی و نظامی بود تا بازرگانی و تجاری ، بنابراین روابط خارجی ایران در عهد کریم خان زند را به دو دسته تقسیم می کنیم:

الف : روابط خارجی ایران با کشورهای که جنبه سیاسی نظامی دارد :

- 1- رابطه ایران با عثمانی
- 2- رابطه ایران با روسیه

ب: روابط خارجی ایران با کشورهای که جنبه بازرگانی تجاری دارد .

1. روابط ایران و هند
2. روابط ایران و انگلستان
3. روابط ایران و فرانسه
4. روابط ایران و هلند

در عهد زندیه روابط ایران و عثمانی جنبه سیاسی داشت گرچه روابط بازرگانی نیز وجود داشت . موضوعات اصلی روابط دولت ایران و عثمانی عبارت بود از :

- 0 مرزهای طولانی بین دو کشور
- 0 اختلاف سیاسی بر سر اشغال مناطق مرزی
- 0 طرفداری موردی یکی از دو کشور از اعراب مرزنشین
- 0 وجود اماکن مقدس شیعیان در خاک عثمانی و علاقه ایرانیان به زیارت این اماکن

1 . در سال 1178 کریم برای سرکوبی اعراب بنی کعب از عمر پادشاه بغداد والی بغداد کمک خواست وی قبول نکرد .

نقش اعراب جنوب در روابط ایران و عثمانی عهد کریمخان

در عهد زندیه روابط ایران و عثمانی جنبه سیاسی داشت گرچه روابط بازرگانی نیز وجود داشت . موضوعات اصلی روابط دولت ایران و عثمانی عبارت بود از زمانی که در خوزستان مشغول سرکوبی قبایل اعراب سرکش جنوبی بود ، والی بغداد به خان زند اطلاع داد دولت عثمانی با ارسال آذوقه و کشتی

سپاه زند را یاری خواهد کرد . اما هنگام درگیری دولت عثمانی دو کشتی کوچک و یک قایق تشریفاتی کوچک ارسال کرد و چون خان زند اعتراض کرد اطلاع داد متأسفانه به علت قحطی و کمبود غلات در منطقه کمک بیشتری برایش مقدور نیست .

در واقع دولت عثمانی تمایل نداشت با سرکوب اعراب جنوبی توسط کریم خان ، با یک قدرت قوی یعنی زند روبرو شود بلکه می خواست همیشه آشوب و درگیری باشد بدون اینکه گروهی پیروز شود

2- در سال 1179 کریم برای سرکوبی اعراب عمان از والی بغداد خواست تا اجازه دهد از طریق عراق راه خشکی عازم عمان شود ، باز هم نپذیرفت .

3- در سال 1182 وقتی که والی بغداد میر مهنا را به قتل رساند کریم خان اعتراض کرد بدین ترتیب ناراضیتی به حدی رسید که کریم خان به بصره لشکر کشید و آنجا را تصرف کرد

پس از آنکه در زمان نادر شاه افشار روسها مناطق مازندران و گیلان و دیگر نواحی شمالی ایران را تخلیه کردند به علت آشفتگی اوضاع داخلی پس از مرگ پطر کبیر تا روی کار آمدن کاترین دوم برخورد نظامی میان دو کشور روی نداد ، در زمان کریم خان نیز به علت اینکه ایرانیان با قدرت در مرزها ایستادگی میکردند ، تجاوزاتی از طرف روسها صورت نگرفت .

1- در سال 1180 ه . ق هیاتی به ریاست مستر اسکپی با هدایای بسیار از روسیه نزد کریم خان آمد .

2- در سال 1192 سفیر دیگری از جانب روسیه به حضور کریم خان رسید و پیشنهاد اتحاد بر علیه عثمانی را داد ، اما مرگ کریم خان مانع از قبول این پیشنهاد شد .

3- در سال 1199 ، ژنرال روسی به نام پوتمکین در اصفهان به حضور مرادخان زند رسید و تقاضای انحصار تجارت در گیلان و مازندران را به اطلاع خان زند رسانید و علی مراد خان پذیرفت

روابط ایران با هند در عهد زندیه بسیار دوستانه بود و بیشتر جنبه بازرگانی ، تجاری داشت . دولت ایران برای تشویق بازرگانان هندی به تجارت با ایران ، کاروانسرای مخصوص برای آنان در شیراز احداث کرده بود . اگر چه شرکت انگلیسی هند و شرقی سعی کرد تجارت ایران و هند را خود بدست گیرد اما بین دو کشور ایران و هند کالایی چون ادویه ، ابریشم ، مروارید ، شکر ، چینی ، و رد و بدل می شد

(فعالیت انگلستان در ایران عمدتاً در قالب شرکت انگلیسی هند و شرقی انجام می پذیرفت)

در عهد زندیه فعالیتهای تجاری انگلیسیها دچار افت خیز شد. پس از اینکه فرانسویان در قسمتی از سواحل اقیانوس هند مستقر شدند مشکلاتی برای کشتیهای تجاری انگلیسیها در خلیج فارس ایجاد کردند ، علاوه براین انگلیسیها در داخل ایران نیز با مشکلاتی مواجه بودند از جمله لار نسبت به ماموران و مرکز تجاری انگلیس در بندر عباس تعدیاتی کرد به همین دلایل انگلیسیها در سال 1174 - 1175 مقرر تجاری خود را از بندر عباس به بصره انتقال دادند اما دوباره از سالهای 1177 - 1176 خواستند فعالیتهای تجاری خود را در ایران از سر گیرند با این منظور طبق قراردادی که با حاکم بوشهر منعقد کردند نمایندگی انگلستان در بوشهر از صورت نمایندگی شرکت تجاری به صورت یک مرکز سیاسی درآمد که به مرور بر سواحل جنوبی ایران مسلط شدند

قرارداد انگلیسی ها و حاکم بوشهر در عهد کریمخان زند

1- شرکت انگلیسی از هر نقطه بوشهر می خواست می تواند زمینی برای احداث ساختمان تجاری انتخاب کند

2- کسی حق ندارد از تاجران انگلیسی پرداخت عوارض گمرکی را طلب کند .

- 3- آزادی مذهبی به انگلیسیها داده شود .
- 4- باید زمینی برای قبرستان آنها اختصاص داده شود .
- 5- قروض بازرگانان انگلیسی بایستی پرداخت شود.
- 6- مادامی که تجارتخانه های انگلیسی در بوشهر دایر است هیچ ملت اروپای اجازه سکونت در بوشهر را ندارد

در این دوره هیچ درگیری بین ایران و کشورهای همسایه روی نداد (به جز جنگ بصره در اواخر حکومت کریم خان) و همچنین به دلیل اقدامات امنیتی که کریم خان انجام داد فعالیتهای بازرگانی و تجاری در ایران توسعه یافتکریم خان که در اواخر عمر خود نسبت به فعالیت انگلیسیها بدبین شده بود به آنان دستور داد که خاک ایران را ترک کنند .

رابطه کریمخان و انگلیسی ها

1- در جریان سرکوبی میر میهننا چون کریم خان به کمک انگلیسیها نیاز داشت با آنان یک قرارداد همکاری بست ولی دوام این قرارداد خیلی کوتاه بود وانگلیسیها نسبت به تعهدات خود عمل نکردند .

کریم خان به سال 1182 دستور داد نمایندگی تجاری انگلستان در بوشهر را تعطیل وتمام اتباع انگلیسی را از ایران اخراج کنند ، پس از این انگلیسیها فعالیتهای بازرگانی خود را در بصره بیشتر کردند .

از زمان جانشینان کریم خان ، انگلیسیها بار دیگر فعالیتهای تجاری خود را در ایران را از سر شروع کردند . حتی در زمان لطفعلی خان زند روابط گرم میان نماینده شرکت هند شرقی (سرهار فورد جونز) و لطفعلی خان برقرار بود

روابط ایران با هند در عهد زندیه بسیار دوستانه بود و بیشتر جنبه بازرگانی ، تجاری داشتارتباط ایران با کشورهای اروپائی و همچنین کشورهای همسایه از عهد صفویه به بعد به صورت روابط سیاسی - بازرگانی صورت می گرفت . هر یک از دولتهای اروپائی جهت پیشرفت در این زمینه ، تلاشهای زیادی می کردند . انگلیسیها ، هلندیها ، فرانسویها با ایجاد شرکتها و کمپانیهای شرقی و ساخت دفتر نمایندگی که از زمان صفویان اقدام به این کار کرده بودند ، جای پای خود را در امر تجارت و بازرگانی محکم کرده بودندکریم خان که از مفاد قرارداد میان انگلیسیها و حاکم بوشهر آگاه شد و فهمید که انگلیسیها قصد تجارت و بازرگانی را در ایران ندارند بلکه هدفشان تسلط سیاسی بر ایران است و حتی اعلام کرد انگلستان نمی تواند ایران را مانند هندوستان با مکر و تزویر به چنگ آورد و نسبت به آن بدبین شد و در صدد قطع رابطه برآمد .

قرارداد همکاری کریم خان به سال(1181 ه . ق) با انگلیسیها :
 نظر مساعد خان زند را جلب کنند ، خواستار همکاری با کریم خان شدند و در این مورد بین کریم خان و نماینده شرکت انگلیسی قرارداد همکاری در بیرون راندن میرمهننا از جزیره خارک منعقد شد .
 1- انگلیسیها نیروی دریای خود را برای راندن میر مهننا از جزیره خارک در اختیار دولت ایران بگذارد .
 2- هر مقدار پارچه برای تهیه ملبوس سپاهیان کریم خان لازم شود به دولت ایران بفروشد .
 3- مبادلات تجاری بر اساس پایاپای باشد و پارچه های مورد نظر با ابریشم گیلان و پشم کاشان معاوضه شود .
 اما انگلیسیها در تعهدات خود در سرکوب میر مهننا سستی نشان دادند این موجب کدورت و بدبینی کریم خان نسبت به آنها شد و دستور اخراج آنان را از بنادر جنوبی صادر کرد

کریم خان برای سرکوبی میرمهننا به نیروی دریایی نیاز داشت و او به انگلیسیها داد تا آنان وسایل بحری و نیروی لازم را در اختیار خان زند گذارند ولی انگلیسیها عملاً فقط یک کشتی کوچک در اختیار او قرار دادند که باعث بدبینی و رنجش کریم خان نسبت به انگلیسیها شد دلیل عدم همکاری انگلیسیها با خان زند در سرکوب میرمهننا این بود که انگلیسیها می خواستند با خودسری های میرمهننا درخارک شرکتهای

هلنديها به طور كامل سرکوب شود

روابط ايران و فرانسه

(اين روابط عمدتا در قالب شرکت فرانسوی هند و شرقی انجام می پذیرفت)

- 1- در زمان زندیه روابط ايران و فرانسه گذشته از فعاليتهاي تجاری ، جنبه سياسي نیز داشت .
- 2- پادشاه فرانسه لوئی چهاردهم برای ایجاد اتحاد میان ايران و عثمانی در مقابل سياست تجاوزگرانه روسيه ، تلاشهايی انجام داد .
- 3- به سال 1181 ق پيروکنسول فرانسه در بصره برای گسترش فعاليتهاي تجاری با ايران با کریم خان پیشنهاد کرد فسوجات فرانسوی را با ابريشم گیلان و پشم کرمان مبادله کنند کریم خان نیز این پیشنهاد را پذیرفت .

- 1- در سال 1180 ه . ق هیاتی به ریاست مستر اسکپ با هدایای بسیار از روسيه نزد کریم خان آمد .
- 2- در سال 1192 سفیر دیگری از جانب روسيه به حضور کریم خان رسید و پیشنهاد اتحاد بر علیه عثمانی را داد ، اما مرگ کریم خان مانع از قبول این پیشنهاد شد .
- 3- در سال 1199 ، ژنرال روسی به نام پوتمکین در اصفهان به حضور مرادخان زند رسید و تقاضای انحصار تجارت در گیلان و مازندران را به اطلاع خان زند رسانید و علی مراد خان پذیرفت

روابط ايران و هلند

(اين روابط عمدتا در قالب شرکت هلندی هند شرقی انجام می پذیرفت)

هلنديها در عهد افشاريه تجارت خود را رونق بخشیدند و دفاتر نمایندگی خود در شهرهای بوشهر ، اصفهان ، بصره تاسيس کردند . در سالهای 1165 به علت اوضاع نابسامان ايران مراکز فعالیت خود را در ايران تعطیل کردند اما بصره همچنان فعال ماند ، در سال 1166 بين کمپانی هلنديها و حاکم بصره اختلاف پیش آمد و حاکم بصره آنان را اخراج کرد . آنها به بندر ریگ آمده و با اجازه از حاکم آنجا تجارتخانه ای در جزیره خارک تاسيس کردند و فعاليتهاي بازرگانی و تجارتي خود را گسترش دادند با ظهور مير مهنا و آشفنگیهای که وی در بنادر ايران ایجاد کرد هلنديها برای همیشه از خلیج فارس اخراج شدند

<http://daneshnameh.roshd.ir>